

Раздел 10. ИЗДАТЕЛЬСКОЕ ДЕЛО:
ИСТОРИЯ СТАНОВЛЕНИЯ И ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ
НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ

УДК 821.161.2 – 94.09 + 929 Гончар

МЕМУАРИ ВАЛЕНТИНИ ГОНЧАР “Я ПОВЕН ЛЮБОВІ...” ЯК ДЖЕРЕЛО
ВИВЧЕННЯ ПИТАНЬ АВТОРСЬКОГО РЕДАГУВАННЯ ПИСЬМЕННИКА

Галич В.М.

Луганський національний університет ім. Тараса Шевченка, м. Луганськ

У статті в аспекті актуальних проблем авторського редагування розглядаються спогади дружини класика української літератури Олесь Гончара. Зосереджується увага на коментарях майстерності митця як саморедактора.

Ключові слова: дискурс авторського редагування, саморедагування, авторські правки, цензура, психологія художньої творчості

Спогади Валентини Гончар “Я повен любові...” (К., 2008), присвячені класику української літератури Олесю Гончару, приурочені до його 90-річного ювілею, значно доповнюють мемуари сучасників про видатного письменника, а також “Щоденники” (К., 2002-2004) та нещодавно видані “Листи” (К., 2008) митця і є цінним джерелом вивчення творчих процесів саморедагування автора неперевершених художніх і публіцистичних творів.

Актуальність обраного підходу у висвітленні зазначеної в заголовку статті теми пояснюється не лише тим, що книжка дружини письменника Валентини Данилівни ще не стала об’єктом наукових студій, а й предметом нашого дослідження – розглядом її як джерела вивчення проблем авторського редагування. Наукова новизна нашої статті посилюється ще й недостатньою розробленістю питань творчого редагування на етапі підготовки автором свого твору до друку. Це мотивується як суб’єктивними, так і об’єктивними чинниками (небажанням авторів у підцензурних суспільних умовах ділитися секретами своєї творчості, зокрема про кодування соціально значущого підтексту, здійснення насилля над свободою своєї творчої думки – з одного боку, та складністю опису й вивчення творчого процесу як інтимної й самобутньої сфери його літературної праці – з іншого). Тож, донедавна в Україні наука про видавничу справу послуговувалася узагальненням практики саморедагування здебільшого відомих російських письменників і публіцистів. За часів української незалежності активна публікація

творів мемуарних жанрів – щоденників, листів письменників і видатних публіцистів та спогадів про них – сприяла розкриттю досі не відомих сторінок їх творчості, зокрема як саморедакторів.

Завдання розвідки: подати коментар до процесів саморедагування в творчості Олесе Гончара.

Спогади Валентини Гончар психологічно тонко відтворюють майже 50 років натхненної праці письменника. У рецензії Галини Білик на це видання зазначається: "...В книзі кілька героїв: перший, безумовно, митець; другий – жінка, без якої він себе не уявляв, якій довіряв і звирявся, на яку завжди міг розраховувати, яка, зрештою, була і секретарем, і друкаркою, і громовідводом у певних ситуаціях, і самим натхненням.... Ну, а третім – фоновим – персонажем є наша з вами історія, зокрема й літературна: книга оприлюднює багато фактів, важливих для дослідника і знакових для цілої історії" [1, с. 216]. Це погляд літературознавця, а якщо ж оцінити книжку спогадів В. Гончар з позицій дослідника проблем редагування, то в градації її героїв на перше місце слід поставити передусім Твір, у роботі над досконалістю форми й змісту якого автор зрікався принад життя, жертвував радісними хвилинами спілкування з близькими людьми й друзями, формувався як сильна особистість – громадянин, патріот, письменник, здатний уболівати за долю рідного народу, на сторожі підвалин його історії й культури поставити слово, а потім – Текст, що, уже відчужений від його творця, ставав здобутком масової аудиторії, формував суспільну думку, об'єднував демократичні прогресивні сили України, готував день її Незалежності. Персонаж-Твір уводить нас до художньої майстерні славетного автора, привідкриває завісу над його задумами, вустами очевидця творчих мук і безкінечних шукань досконалості – дружини митця – оприлюднює їх документальні свідчення – указівки на численні варіанти художніх і публіцистичних творів, ілюстрації з коментарем різних виправлень, що відтворюють сторінки політичної історії України, змальовують мужню поведінку письменника-гуманіста в тоталітарну добу. Герой-Тест зосереджує нашу увагу на прагматичні творчих пошуків Олесе Гончара в моменти доопрацювання твору та коментарях їх читацького сприйняття, акцентує на гострій оцінці митцем свавілля цензури й редакторських утручань.

Таке оригінальне бачення книжки Валентини Гончар підказане самою авторкою, яка прагнула розкрити "неповторний лад... думок і переживань" письменника, доторкнутися "хоч маленьким доторком до таїн творчості, даної йому Всевишнім, до того джерела, яке живило його працю, давало енергію його думці й почуттям, силу втілити задумане в слово", привідкрити "лише маленьку щілинку до таємниці творчості, до того незвичайного стану душі, коли вона здатна сягнути високо, мабуть, аж до межі між земним і божественним..." [2, с. 446-447].

Численні роздуми дружини митця про постійні пошуки ним художньої істини, укладеної в довершену форму, можна згрупувати за такими темами: зародження задумів; ставлення митця до творчої праці; осуд цензури; методи авторського редагування; оцінка митцем відгуків на свої твори; відзиви-рецензії на твори інших письменників як віддзеркалення власної моделі саморедагування.

Валентина Гончар згадує: "Олесь, сідаючи за письмовий стіл, щодня прагнув перемоги, прагнув духовної висоти. Його вперта зосередженість у роботі, його рідкісне

творче горіння мене вражали” [2, с. 195]. Практика митця як саморедактора є ілюстрацією того, що він багато уваги приділяє категорії ясноровності: “Думай і пиши ясноровно, – радив він молодим. ... Без словесних ребусів... Говорю про це ще й ще...” [2, с. 195]. Виснажлива праця письменника в пошуках точного, довершеного та, як він каже, “ясноровного” слова, що у своїй лаконічності й простоті образності трохи схоже на народну пісню (бо ж художні вершини словесності – лише у її єднанні з музикою!) увінчувалася радістю від майстерно знайденої художньої деталі. Тоді письменник переживав стан ейфорії: “Коли я знайду точне, до місця слово, то в мене таке відчуття, ніби я перебуваю в польоті. Треба бути ясноровним...”, – ділився він думками зі своєю вірною помічницею [2, с. 195].

Валентина Данилівна у своїх споминах про Олесь Гончара розкриває психологічні засади його літературної творчості, які можуть бути цікаво інтерпретовані в аспекті авторського редагування. Безперервність праці – запорука успіху автора. “Я розмагнічуюсь, коли не працюю”, – казав Олесь Гончар. “Творчість для нього – це був безперервний, розумовий, ніколи не стихаючий, навіть уві сні, процес” [2, с. 195], – коментує слова письменника Валентина Гончар.

Задум необхідно виносити в душі, у серці, у думках вибудувати стратегію майбутнього твору, концепцію образу – тільки тоді він прорветься словесним потоком. Цю суху теорію Олесь Гончар, посилаючись на практику спраглих пошуків реалізації задуму в слові, прокоментував так: “Пишу “Берег любові”. Ще недавно – багато місяців підряд – був хаос, була порожнеча. І зараз ось з’явилося, рветься, ллється само. Почуваю творчу певність, якої давно не почував. Ні з чим незрівнянну. Як багато ще в нашій душі загадок!”. “Коли пішла робота, – згадує В. Гончар, – все в ньому оживало, ніби проривало якусь загадку. Жадібно диктував, лихоманково й радісно... мучився, коли не працювалося. Дратувався, чахнув душею, я й до себе почувала якусь відчуженість...” [2, с. 169].

Процес творення і правки важко вичленити з єдиного потоку художньо-образного мислення. Осяння – це Божа благодать, яка часом сходить на автора, а щоденна ж творчість – тяжка й самовіддана праця, яка вимагала відстороненості від побутових проблем, власне, й від самого себе. Для В. Гончар було звичним, коли вона “виявляла вранці на столі в кабінеті свого чоловіка сторінки з безліччю правок чи повен кошик зім’ятого паперу або переповнену попільничку недопалків. Чула, як він безліч разів вставав серед ночі, ходив по кабінету, щось там обдумуючи, щось записуючи на папірцях” [2, с. 46]. Олесь Гончар належав до тих особливо сумлінних митців, для кого “душевний стан, його настрої залежать не від якихось зовнішніх чинників, а від того, чи знайшов він той образ для твору, чи сюжетний хід єдино правдивий, як йому здавалось, ту фразу чи слово, щоб висловити точніше, сформулювати ясніше думку” [2, с. 46].

Безкінечні пошуки О. Гончаром художньої довершеності твору виявляються в безперервних правках твору, що продовжують творчий процес реалізації задуму.

У роздумах про те, що у висотах художньої гармонії між словом і думкою Олесь Гончара є щось від Бога-творця, Валентина Данилівна наводить чимало прикладів, коли митець після написання твору щоразу повертався до його поліпшення у творчому процесі авторського редагування. Власне, у художній майстерні Олесь Гончара важко розмежувати процеси написання твору і його авторського

редагування: щоразу саморедагування долучається до дописування, доосмислення концепції образу.

У Олеся Гончара була постійна друкарка Лідія Степанівна Шкурко-Козловська, яка й універсали в канцелярії Грушевського друкувала, і твори Винниченкові – отожд, була проникливим читачем і поціновувачем літературного мистецтва. Її чуйна увага та терпеливість були радістю для письменника, моральною підтримкою його праці: “Приносили їй надруковане мною під диктовку Олеся не в найкращому стані, правлене, переправлене ним безліч разів, текст був помережений вздовж і впоперек, – згадує В. Гончар. На переший погляд, розібратися в ньому було справою неможливою. Не текст, а суцільний ієрогліф... А Лідія Степанівна всьому давала лад, готовий текст був таким, що ні до чого не можна було прискіпатись” [2, с. 101].

Численні, розкидані упродовж усієї книжки Валентини Данилівни, спомини про саморедагування Олеся Гончара, вимальовують колоритний образ вимогливого до себе й надзвичайно сумлінного автора. Причому на цьому етапі доопрацювання твору активно долучалася й дружина, яка вносила та звіряла численні правки митця: “... Робота чекає серйозна для обох, – зазначала вона, коли надійшла верстка “Твоєї зорі” із “Советского писателя?”. – Треба все вичитувати підряд, звіряти, чи внесені всі останні правки...” [2, с. 246].

Особливих клопотів завдавало авторське редагування творів, перекладених на російську мову. Олесь Гончар ще з часів слави “Прапороносців” дбав про якість перекладу: особисто перечитував перекладені тексти й редагував їх, уносив зміни, направлені на адекватне відтворення національної специфіки української мови та врахування психології іншомовного читача. Валентина Данилівна наводить лист Олеся Гончара до неї, датований 1947 роком: “...“Альпи” вже перекладені, переклад поганий, лаюся з перекладачкою, крові коштує багато. Що зумів виправив – послали в “Новый мир” [2, с. 41]. “Правки, які виникають при вичитуванні перекладу (на російську) і які без кінця робить Олесь, переношу в український текст. Каторга”, – ділиться спогадами Валентина Данилівна про підготовку до друку в російських ЗМІ виступу Олеся Гончара “То ж звідки явилась зірка Полин?..” (1987).

“Тригир любив слово, як голос рідної землі...” [2, с. 230], – говорить Олесь Гончар про Григора Тютюнника. Саме тому з великою мірою відповідальності береться він за почесну місію, визначену для нього московським видавництвом “Молодая гвардия”, – написати передмову до збірки творів блискучого новеліста, відому українському читачеві під назвою “Живописець правди”. “Олесь передмову заново уважно прочитав і зробив кілька правок на сторінках уже надрукованої статті у книжці” [2, с. 230], – згадує Валентина Гончар. Пам’ятаючи, що сильною позицією в тексті є його кінцівка, Олесь Гончар уписав кілька слів до останнього абзацу, які наголошують на “глибоком” і “неизгладимом следе” творів Григора Тютюнника в серцях людей.

Олесю Гончару доводилося, редагуючи переклад, майже повністю переписувати твір іншою мовою. “Переклад “Твоєї зорі” на російську – халтура, – обурювався він. – Ніж мені в серце. Хіба це творчий переклад? Це сіро-буро-малинова тирса, убогий безбарвний підрядник... Доводиться майже все переробляти...” [2, с. 26]. І тут же, щоб розрядити гнітючий настрій, він звертається до дружини, наводячи просто анекдотичну історію: “Пригадуєш, як колись у “Прапороносцах” горе-перекладач

наших коників-цвіркунів переклав: “Маленькие лошадки прыгали в высокой траве”? [2, с. 226].

Серед методів саморедагування Олесь Гончар досить поширеним є зміна заголовка творів. Валентина Данилівна наводить багато таких прикладів, не вдаючись до коментарів, очевидно, залишаючи їх дослідникам.

Так, першими назвами майбутнього роману “Твоя зоря” були “Хайвей”, “Людина небес”, “Мадонна”, а вже потім у процесі підготовки твору до друку з’явилися ще й такі, як “Перед світлофором” та “Подорож до Мадонни”, останнє з них під тиском цензури автор мусив змінити на “Твоя зоря”.

Проте перші назви твору з’явилися на етапі зародження задуму роману; тоді письменник після інсульту в 1978 році перебував у лікарні й робив спроби писати твір усно “в думках, коли активно діяв мозок, а не діяла рука, виведена хворобою з робочого стану. Безперервно працювала голова,... відбувався таємничий процес творчості...” [2, с. 179].

Проголосившись передзимовими луками понад Дніпром, Олесь Гончар обмірковує заголовки для майбутнього твору, відомого під назвою “Бригантина”; “Варіанти: “Ангелочки за муром”, “Воронець цвіте”, “Дикий мак”, “Трудний вік”, “Стрижені”, “Хлопці без чубів”, “Режимники”, “Підлітки”...” [2, с. 150].

Динаміку авторських пошуків влучного заголовка письменник пояснює темою твору: “Думаю, що книжка ця буде не розважальною, а для роздумів, може, комусь для уроку” [2, с. 150].

Висновки. Отже, мемуари Валентини Гончар продемонстрували те, яким цінним джерелом вони можуть виступати у вивченні актуальних питань редагування автором власного тексту, зокрема таких, як психологія творчості, дискурс авторського редагування, генерика та історія тексту. Спостереження Валентини Гончар та широкі ілюстрації технологій саморедагування видатного письменника, подані нею, мають теоретичну й практичну цінність і можуть бути використані, як у науковій галузі “Видавничої справи”, так і в навчальному курсі дисципліни “Практикум авторського редагування” для спеціальностей напрямку “соціальна комунікація”.

Якось у робочому кабінеті Олесь Гончар, спостерігаючи за упорядкуванням рукописних варіантів публіцистичних творів письменника авторкою цієї статті, кинувши погляд на рясно помережені правкою митця сторінки та, очевидно, згадавши й нападки на його творчість новітніх критиків, Валентина Данилівна схвилювано промовила: “А чи варто було так себе мордувати виснажливою роботою над різьбленням слова?” Це риторичне запитання звернене як до літературознавців, так і до дослідників творчого редагування, відповідь на яке, упевнений, допоможе знайти книжка спогадів Валентини Гончар “Я повен любові...”. Звичайно ж, ми в невеликій студії змогли подати лише фрагментарне висвітлення заявленої проблеми, яка потребує багатоаспектного й ретельного дослідження.

Список літератури

1. Білик Галина. Останній письменник радянської епохи // Рідний край. – 2008. – С. 214-217
2. Гончар Валентина. «Я повен любові...» (Спомини про Олесь Гончара). – К.: Сакцент Плюс, 2008. – 448 с.

Галич В.Н. Мемуары Валентины Гончар «Я полон любви...» как источник изучения проблем авторского редактирования писателя

В статье в аспекте актуальных проблем авторского редактирования рассматриваются воспоминания жены классика украинской литературы Олесь Гончара. Сосредоточивается внимание на комментариях мастера художника как саморедактора.

Ключевые слова: дискурс авторского редактирования, саморедактирование, авторские правки, цензура, психология художественного творчества

Galych V. N. Valentyna Gonchar's Memoirs "I'm Full of Love..." as a source of the study of the writer's selfediting

The article depicts memoirs of the classic of ukrainian literature Oles Gonchar's wife in the aspect of relevant questions of the author's editing. Attention is focused upon master's skill as a selfeditor.

Key words: discourse of selfediting, author's remarks, censorship, psychology of artistic work

Пост упила до редакції 28.08.2008 р.